

KARAMANLICA BİR ESER “KAYSERİ METROPOLİTLERİ VE MALUMAT-I MÜTENEVVİA” ÜZERİNE

Eray KONYA* - Giray ÇAVDAR**

Birçok medeniyete beşiklik yapmış Anadolu coğrafyası tarih-i kadimden bu yana kültürlerin kesişme noktası olma özelliğini göstermiştir. Tarih boyunca Anadolu, günümüzde olduğu gibi Müslüman ağırlıklı bir yapı arz etmemiş, Hıristiyanlık dininin Ortodoksluk ve Katoliklik mezheplerine mensup kavimlere de ev sahipliği yapmıştır. Anadolu topraklarında yaşamış Hıristiyan unsurlar içerisinde ilk akla gelen grup Karamanlılardır. Karamanlıları tanımlamak için genel bir çerçeveye tayin etmek gerekirse, Türkçeyi Yunan alfabesiyle yazan Ortodoks Türkler oldukları şeklinde bir açıklama söz konusu edilebilir.¹

Karamanlılar, bir Osmanlı eyaleti olan Karaman’a bağlı; Niğde, Kayseri, Aksaray, Ermenek, Kapadokya gibi yerlerde yaşamışlardır.² Bununla beraber İstanbul ve Karadeniz gibi bölgelerde de Karamanlı nüfusu söz konusu olmuştur. 24 Temmuz 1923 tarihinde imza edilen Lozan Antlaşması’nın saptadığı millet tanımı gereği Karamanlılar, Ortodoks olmaları nedeniyle Rum milletinden sayılarak göçe tabi tutulmuşlardır. Günümüzde hala tartışılan Karamanlıların kökeni hakkında farklı görüşler söz konusu olmaktadır. Bunlardan

* İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi.
Email: konyaeray@gmail.com

** İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi.
Email: giray89tr@gmail.com

¹ Mustafa Kılıçarslan, “Karamanlıcada Ünlü Varlığı Üzerine Bazı Görüşler ve Ó ve Ú Ünlüleri”, **Türkiyat Mecmuası**, Cilt: 23, Sayı: 2, 2013, s. 55.

² Bülent Berkol, “133 Yıl Önce Yayımlanan Yunan Harfleri İle Türkçe(Karamanlıca) Bir “Robinson Crusoe” Çevirisi”, **İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 1, 1986, s. 137.

ilki, Karamanlıların Türkleşmiş Anadolu Rumları olduğu savıdır. Bu fikri temellendirmek için başvuru ilk argüman ise Karamanlıların Rumca konuşan halklara uzak kalmaları nedeniyle milli benliklerini yitirerek Türkleştikleri yönünde kendisini göstermektedir.

Karamanlıları Rum olarak varsayan bu görüş, Karaman literatürüne yön vermiş eserlerin Yunan alfabesi kullanılarak kaleme alınmış olmasıyla desteklenmektedir.³ Bu görüşe muhalif olan ve Karamanlıları Türk olarak değerlendiren karşı teze göre ise Karamanlılar Bizans ordusunda lejyoner olarak savaflara katılmış Türklerin soyundan gelen, zaman içinde Hıristiyanlığı kabul ederek Ortodoks kültürü etkisine girmiş Anadolu Türkleridir.⁴ Bu noktada, Bizans ordusunda görev yapan Peçenek Türklerinden gelebilecekleri ifade edilen Karamanlıların, Anadolu Selçukluları tarafından uç bölgelerine yerleştirilen Yörük toplulukları olduğu görüşü de kendisini hissettirmektedir.⁵ Karamanlılar yalnızca Türkçe konuşmaları bağlamında değil, örf, adet ve aneleri itibariyle de Türk kültürüne son derece yakındırlar. Karamanlıların tüm bu süreçte dillerini muhafaza ederek yalnızca dini anlamda bir kırılma yaşamış oldukları söylenebilir.⁶

19. asrın ilk çeyreğine dek İç Anadolu bölgesi sakini olarak yaşamış olan Karamanlıların literatüründe farklı edebi alanlardan eserler görmek mümkündür. Bu eserlerin bibliyografyası çıkarılmak istendiğinde ortaya konan sayı, yekûn halde 752’dir.⁷ Eserlerin içerisinde ağıtlar ve şarkılar gibi hacimli sayılamayacak Karamanlıca metinler de bulunmaktadır. Benzer şekilde, 1878-1912 yılları arasında iki defa patriklik görevinde bulunmuş, ünlü III. İoakim’in ölümü ardından Neofitos adlı bir yazar tarafından ağıt mahiyetinde yazılmış şiir bu edebi ürünlere örnek teşkil etmektedir.⁸ Öğretici bir üslup barındıran

³ Ferruh Ağ, “Hıristiyan Karaman Türkleri ve Karamanlı Ağız Üzerine”, **Türkoloji Araştırmaları Dergisi (Türkbiliğ)**, 2006, s. 4.

⁴ Kılıçarslan, **a.g.e.**, s. 55.

⁵ Ağ, **a.g.e.**, s. 7; Berkol, **a.g.e.**, s. 137.

⁶ Hayrullah Kaya, **Karamanlıca Bir Kitap, Yeni Hazne ve Dil Özellikleri (İmla Özellikleri ve Ses Bilgisi)**, Cilt: 3, Sayı: 6, 2008, s. 368.

⁷ Evangalia Balta, “Karamanlıca Kitapların Dönemlerine Göre İncelenmesi ve Konularına Göre Sınıflandırılması”, (Fransızcadan Çev: Erol Üyepazarcı), **Müteferrika Kitabiyat Dergisi**, Sayı 13, s. 5.

⁸ Foti Benlisoy, Stefo Benlisoy, “Karamanlılar, Anadolu Ahalisi ve Aşağı Türkler: Türkdilli Anadolu Ortodokslarında Kimlik Algısı”, **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar Dergisi**, Sayı: 11, Güz 2010, s. 11.

ders kitapları ve kitabeler de yine Karaman edebiyatı bağlamında ele alınabilecek ürünlerdendir.⁹ Anadolu’da, Karamanlıca yayınlanmış gazetelere Evangelinos Misaelidis tarafından çıkarılmış “Anadolu” gazetesi örnek olarak gösterilebilir.¹⁰

Evangelios’un çıkardığı Anadolu gazetesinin 1840 basım tarihi itibarıyla Yunanca alfabesi kullanılarak yayın yapmış ilk Türkçe gazete olduğunu söyleyebiliriz¹¹ Gazetede yayınlanan haberler, ağdalı ve süslü bir Osmanlıca ile yazılmıştır. Yine bu yayın organı tarafından, çeviri bir eser olarak meşhur “Robinson Crouse” romanı Karamanlı Türkçesi ile yayınlanmıştır. Söz konusu eseri çeviren kişi ise Antalyalı Dimitrakis’dir.¹² Anadolu Türklerine Yunan dilini öğretmek gayesiyle basılmış lügatların da Karamanlı edebiyatı kapsamında değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmalıdır.¹³ Çalışmamıza temel teşkil eden; “Kayseri Metropolitleri ve Malumat-ı Mütenevvia” adlı kitapta sıklıkla değinildiği üzere, Karaman Türklerinin aldıkları eğitim seküler olmayan, dini zemine oturtulmuş bir yapıdaydı. Takip eden süreçte bu okulların kazandırdığı formasyon dahilinde yetişen gençlerin ortaya koyduğu eserler de yine dini bir içerik barındırmaya devam etmiştir. Örneğin, Karamanlıca alanında en çok edebi ürün verilen dönemlerden birisi olan 1871-1890 aralığında yazılmış 91 çalışmanın 60’ı dini içeriklidir.¹⁴

Yukarıda bahsi geçen tüm edebi alanlarda eser ortaya koyan Karamanlılar, ağırlıklı olarak yaşadıkları yerleşim yeri olan İç Anadolu bölgesini ele alan çok fazla çalışma kaleme almamışlardır. “İoannis İoannidis” adlı yazar tarafından 1896 yılında yazılan; “Kayseri Metropolitleri ve Malumat-ı Mütenevvia” adlı kitap bu boşluğu doldurması sebebiyle önemlidir. Kitap, Karaman coğrafyasına ilişkin birçok farklı türde bilginin yer aldığı kapsamlı bir muhteviyat sunmaktadır. Yazar tarafından eserin “Mukaddime” kısmında kitabın neden yazıldığını açıklayan bir anlatım söz konusudur. Bu kısımda,

⁹ Pelin Ekşi, “Karamanlı Edebiyatının Tarihsel Gelişimi”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl 2, Sayı: 2/1, 2014, s. 283.

¹⁰ Berkol, **a.g.e.**, s. 140.

¹¹ I. Phonetica-J.Eckman, “Anadolu Karamanlı Ağızlarına Ait Araştırmalar”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 1/2 1950, s. 167.

¹² Berkol, **a.g.e.**, s. 141.

¹³ Phonetica-Eckman, **a.g.e.**, s.167.

¹⁴ Balta, **a.g.e.**, s. 7.

çalışmanın hayata geçirilmesi noktasında Anadolu topraklarını anlatmak, yöre halklarının yaşayışı hakkında bilgi vermek ve kasabada eğitim veren okulların durumunu ortaya koymak gibi nedenlerin bulunduğunu görmekteyiz.

Kitapta, çalışmaya adını veren Kayseri Metropolitlerinin ismi ve geçmişleri verilmekle birlikte, daha çok eğitim kavramı ve Karaman Türkleri ekseninde yapılan eğitim-öğretim çalışmaları işlenmektedir. Tam anlamıyla bir eğitim aşığı olan İoannis İoannidis, bir kent aydını gözüyle eğitimin toplumların kalkınması ve bireylerin kişisel gelişimindeki rolüne vurgu yapmaktadır. Kitabın “Muharriri Kitap İoannis İoannidis Tarafından Neşr Olunan Asar” adlı kısmı baz alındığında, yazarın hikaye kitabı tercümesinden ders kitaplarına varıncaya değin geniş bir yelpazede nitelik ürettiğini söylemek mümkündür.¹⁵ Basılmadan önceki ilk ismi Karamanlıların yoğun oranda bulunduğu bir belde olarak bildiğimiz “Kapadokya” olan kitabın isminden de anlaşılacağı üzere, yalnızca Kayseri bölgesinde görev yapmış olan metropolitler değil, ayrıca, yakın şehirlere ilişkin eğitim, dini yapı ve nüfus gibi çeşitli konu başlıklarında detaylı bilgiler sunulmaktadır. Eserde Kayseri bölgesi hakkında verilen bilgileri üç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan ilki kitabın esas yazılış amacını oluşturan Karamanlı halkı özelinde yürütülen eğitim faaliyetleriyken, ikinci başlık ise bölgenin sosyal yapısına dair çıkarımda bulunulmasını olanaklı kılan nüfus verileridir. Bu noktada kariye (köy) adları zikredilirken bahse konu bölgeye ilişkin Hıristiyan ve Müslüman nüfus düzeyi karşılaştırmalı olarak verilmektedir. Aynı şekilde son başlık, Kayseri’de çeşitli makamlarda hizmetlerde bulunmuş din adamları, eğitimperver Karaman Türklerinin bu yönde harcadıkları mesai ve Karamanlıların çalıştıkları mesleklere ilişkindir. Bu çerçevede ifade edilmesi gerekir ki, Osmanlı’nın her anlamda dönüşüm geçirdiği 19. yüzyılın son çeyreğini baz alarak ortaya konan bu eser, devrin Karamanlılarının Kayseri bölgesindeki yaşantısına dair bilgi edinilmek istendiğinde başvurulacak bir kaynak olma hüviyetine sahiptir. Çalışma süresince, Karaman Türklerinin yaşadıkları bölgeleri anlatan bir kapsamlı eserin bulunmamasından hareketle, Kayseri havalisine tabi bölgeler hakkında malumat

¹⁵ İoannis İoannidis, **Kayseri Metropolitleri ve Malumat-ı Mütenevvia**, Dersaadet, Aleksandros Nomismatidis Matbaası, 1896, s. 151.

veren Kayseri Metropolitleri ve Malumat-ı Mütenevvia adlı eserden istifade edilerek bu alandaki eksikliğin giderilmesine yönelik olarak değerlendirmeler yapılacaktır.

Maarif Vekaleti'nden izin alınarak "Dersaadet Aleksandros Nomismatidis" matbaasında 1896 yılında basılan kitapta, gerektiği takdirde klasik dipnot metodu uygulanarak bilinmeyen sözcükler açıklanmaya çalışılmaktadır. 170 sayfalık eserin dili Türkçe'dir. Bununla beraber zaman zaman cümleler içerisine Yunanca sözcüklerin yerleştirildiği görülmektedir. Yine aynı şekilde Osmanlıca tamlamalara da anlatım boyunca sık sık başvurulmuştur. Kitabın yazım aşamasında yazar İoannis İoannidis iki eserden faydalanmıştır. Bunlar; "Anastasios Levidis Efendi Eklisiyası [Kilisesi]"nda bulunan "İstoria tis Kapadokias [Kapadokya Tarihi]" adlı kitap ile, N. S. Risos'un yazmış olduğu "Kapadokia" adlı çalışmalardır. Bunların yanı sıra gazete, lügat ve risalelerden de faydalanılmıştır.

Kitabın genel seyrini tayin eden ve hakkında bilgiler aktarılan Kayseri bölgesi, yalnızca bir şehir kimliğiyle değerlendirilmemektedir. Günümüzdeki statüsüyle Türkiye Cumhuriyeti'ni oluşturan 81 ilden bir tanesi olmaktan öte; Niğde, Aksaray, Kapadokya gibi bölgeleri içerisine alan bir "Kayseri Havalisi" tanımından bahsetmek mümkündür. Aynı paralelde Kayseri bölgesi, Kapadokya gibi birçok İç Anadolu yerleşim yerinin "Makarri İdaresi (Yönetim Merkezi)" olarak ifade edilmektedir.¹⁶ Ayrıca, eserde hakkında bilgi verilen yerleşim yerlerinin bulunduğu mevkiiler anlatılırken, Kayseri'ye olan uzaklıkları üzerinden lokasyon bilgisi verilmektedir.

Eserin yazarı İoannis İoannidis, çalışmanın sunuş kısmında bahse konu kitabı neden kaleme aldığını anlatırken, eğitimin insan hayatında teşkil ettiği rolden yola çıkarak fikirlerini açıklamaktadır. Yazar, insanın Tanrının ilmini öğrenebilmesini olanaklı kılan yegâne vasıta olarak maarifi görmektedir. Hatta maarife; "insan hayatının ve âlemin ruhu" ifadesiyle kutsiyet atfetmektedir. Maariften uzak kalmayı cehaletle eş tutan yazar, cehalete düşenlerin bu dünyadan Mukteza-i Hilkat, (Yaratılışın Aleyhine) medeniyetten uzak bir şekilde gideceklerini söyler. İnsan, Ekmel-i Mahlûkat (Yaratılmışların En Mükemmeli) olarak hayat bulduğundan, beşeri, oluşan bu ceha-

¹⁶ A.e., s. 38.

let deryasından çekmek gerektiği fikrini gütmektedir. Bu çerçevede başvurulabilecek yekpare Medar-ı Saadet (Mutluluk Kaynağı) ise maariftir. Maarifin kökeni de mekteptir. Mektepler aracılığıyla gereksinim duyulan tüm bilgiler edinilebilir.

Yaşamın temel gayelerinden olan insanın tanrı sevgisini keşfedebilmesi ve kendi varlığının ululuğunu kavrayabilmesi için maarif elzemedir. Eğitime yönelik bu müspet anlayış yazarın paylaştığı şu dizelerde dile getirilmektedir;

*“Maariftir izi lütfu Yezdan,
Maarifle saadet buldu insan.”*¹⁷

Yazara göre eğitimden uzak kalınması neticesinde ortaya çıkacak bilgisizliği ortadan kaldırma misyonu eğitimciler ve mekteplerdedir. Bu sayede bir “medeniyet terbiyehanesi” olan mektepler aracılığıyla cehalet mağlup edilecek, zail olacaktır. 19. yüzyılda Kayseri bölgesindeki eğitime yönelik bu pozitif bakış açısı, kitabın yazarı İoannis İoannidis’in dünya görüşüyle sınırlandırılmayacak ölçüde Karamanlı aydınların nezdinde yankı bulmuştur. Bu konuda dini ve siyasi statü sahibi Karaman Türkleri arasında eğitim olanaklarının arttırılması ve yeni mekteplerin açılması hususunda büyük bir efor sarf edilmiştir. Karamanlı kent aydınlarının Anadolu coğrafyasını “medeniyetler beşiği” olarak değerlendirmelerinden hareketle, yaşanan bölgeyle yerleşik halk arasında kültürel ve tarihsel bir bağın kurulmuş olmasının, çalışmalarını teşvik edici bir arka plan teşkil ettiği söylenebilir.

Karaman Türklerinin yaşadıkları coğrafya üzerinde eğitim faaliyetlerine odaklanmalarının sebeplerinden birisi de, Osmanlı İmparatorluğunun güç kaybetmesiyle eş zamanlı olarak ülke çapında artan misyonerlik faaliyetleridir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Londra’da bulunan matbaalarda basılan misyoner kitapları Osmanlı coğrafyası özelinde yayılmaya başlamıştır. Bu çalışmaların neticesinde, Anadolu’da 1871-1880 arası 35 adet misyoner çalışma yayınlanmıştır.¹⁸ Ortaya konan bu misyoner yayınlar tüm Karamanlıca literatürün yaklaşık %30’unu oluşturmaktaydı.¹⁹ Yalnızca Müslümanları değil, Müslüman olmayan Hıristiyan tebaanın mezheplerini de tehdit

¹⁷ A.e., s. 10.

¹⁸ Balta, a.g.e., s. 8.

¹⁹ A.e., s. 9.

eder bir özellik gösteren misyonerlik çalışmaları, Karamanlı aydın ve eğitim severlerin bu alanda inisiyatif almalarını gerekli kılmıştır.

Süreç esnasında misyonerliği ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar mekteplerle sınırlı kalmamıştır. Karaman Türklerinin dışında Anadolu Rumları da bu konuda önlem almaya çalışmışlardır. Hedefleri arasında Rum gençlerinin Katolik misyoner okullarına gitmesini engellemek gibi maddeler bulunan “İstanbul Örgütü” gibi bazı gizli teşkilatlar hayata geçirilmiştir.²⁰ Kilisenin eğitim konusunda kendisini sorumlu hissederek görev üstlenmesinin nedeni, yabancı okul hocalarının okuttuğu dersler aracılığıyla milli ve dini kırılmalar yaşanmasının önüne geçmektir. Ancak kilisenin Karamanlıları Katolik misyonerlerden korumak maksatlı gerçekleştirdiği bu hamleler, Helenizmin Anadolu topraklarında yayılması süresince ortaya konmamıştır. Karaman Türklerinin eğitim ve öğretimini hedefleyen mektepler, çoğunlukla manastır veya kiliselerin hemen yanında inşa edilmiştir. Bu konuda dile getirilebilecek ilk örneğe, Kayseri havalisine bağlı Niğde kasabasında rastlamaktayız.²¹ Bir kilisenin idaresi altında faaliyet gösteren okullarda civar köylerden gelen öğrenciler eğitim görmekteydi. Dini ve beşeri eğitimin gerçekleştirildiği ikili eğitim yapısı, Helenizm düşüncesinin hedeflediği “Helen Genci” prototipini yaratmada mühim bir yerde konuşlanmaktaydı.

Eserden edinilen veriler açısından irdelendiğinde, 19. yüzyıl Karaman coğrafyasında eğitimin katmanlara ayrılarak sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Anaokul, iptidai mektep, ortaokul ve lise düzeylerinde kesintisiz eğitim söz konusudur. Bu okullarda Karaman Türkü çocuklar, henüz çok erken yaşlarda eğitime tabi tutulmaktaydı. Dimotiko Sholeio adlı, ilköğretim düzeyinde eğitim veren ve Kayseri bölgesinde yer alan okul bu konuda örnek olarak gösterilebilir. Mektepler geniş bir yelpazede çeşitlilik arz ettiğinden birçok meslek sahasının ihtiyaç duyduğu elemanları yetiştiren okullara rastlamak mümkün olmuştur. Bunlardan birisi, Zincidere kasabasında tüccar yetiştirmek için açılmış Astiki Sholeio (kent okulu) adlı okuldur.²²

²⁰ Nilüfer Erdem, “Yunan Osmanlılığının En Önemli Temsilcilerinden Suliotis Nikolayidis’in Kaleminden “İstanbul Örgütü ve II. Meşrutiyet Dönemindeki Etkinlikleri”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Yıl 6, Sayı: 12, 2007, s. 96.

²¹ İoannidis, a.g.e., s. 107.

²² A.e., s. 53.

Aynı doğrultuda, Bor bölgesi hakkında verilen bilgilerden, eğitimseverlerin yardımları ile kurulmuş ellinodimetikon [Helen ilkokulu] adında bir okul bulunduğunu öğrenmekteyiz.²³ Bu okulda eğitime 220 çocuk devam ederken, dersler 3 didaskalos (öğretmen) tarafından yürütülmektedir. Eserde Didaskalos sözcüğüyle karşılık bulan, okullarda öğretmenlik görevini ifa eden kişiler için de bir parantez açılmakta ve mekteplerin terakkisi noktasında elzem bir rol üstlendikleri ifade edilmektedir. Kitabın yazıldığı dönemde eğitilmiş nüfusun oldukça az olduğu belirtilerek, 3 ila 5 yıl kadar didaskalosluk yapmış kişilerin civarda parmakla gösterilecek ölçüde prestij sahibi oldukları bilgisi verilmektedir. Eski adı “Prokopion” olan ve Niğde sancağına bağlı bir Anadolu beldesi olarak dikkat çeken Ürgüp hakkında verilen bilgiler ışığında 19. yüzyılın son çeyreğinde bu bölgede Astiki Sholi adlı bir okul bulunduğu sonucuna varılmaktadır.²⁴ 9 sınıfı bulunan okul, 300’ü erkek, 100’ü inas (kız) öğrenci olmak üzere toplam 400 öğrenciye eğitim vermekteydi. Burada Latince, Fransızca, Osmanlıca ve Rumca dilleri öğrencilere okutuluyordu. Aynı şekilde, 1895 yılında Ürgüp’te faaliyet gösteren bazı okullarda da; Latince, Osmanlıca ve Fransızca derslerinin aynı anda verilebilmesini olanaklı kılan bir müfredatın geçerli olduğunu görmekteyiz.²⁵ Bu dönemde, adını Kapadokya hükümdarı Arhelaos tarafından verilen “Arhelais” sözcüğünden aldığı ifade edilen 16 bin nüfusa sahip Aksaray kazasında da iptidai mektepler bulunmaktadır.²⁶

Kitabın tamamında eğitim çatı başlık olarak saptanmış ve ilerleyen pasajlarda eğitime doğrudan veyahut dolaylı etkilerde bulunmuş kişilerin izledikleri çalışmalar detaylıca aktarılmıştır. Bu çerçevede Rum Ortodoks Kilisesi ekseninde dini bir görevle hizmet veren eğitim severlerin beşeri ve ruhani eğitimi aynı pota altında eritecek bir düzen kurma çabası içerisinde oldukları görülmektedir. Ayrıca bu kişilerin eğitim alanına atılmaları, güçlü dini konumları sayesinde kolay olmuştur. Bu eğitimseverler arasında Adana Meclisi Azalığı’nda bulunmuş Rıfatlı Kosma Sumenoğlu ve sivil bürokrasinin önemli kademelerinden birisi olan hâkimlik mesleğine kadar yüksel-

²³ A.e., s. 132.

²⁴ A.e., s. 79.

²⁵ A.e., s. 79.

²⁶ A.e., s. 131.

miş Kostaki R. Vatani Efendi de vardır. Kostaki R. Vatani adlı, Rum lisanının öğrenilmesi için bir de mektep açmıştır.

Bu mektebe Mekteb-i Kebir veya Helen Okulu da denmektedir.²⁷ Söz konusu okullardan alınan diplomalar şahadetname olarak isimlendirilmekteydi.²⁸ Kayseri Mektebi olarak bilinen okuldan daha sonra ülkenin değişik yerlerinde çeşitli görevlerde bulunacak alim kişiler yetişmiştir.²⁹ Örneğin, Karamanlılar tarafından okunmak üzere Yunancadan Türkçeye ilk İncil tercümesini yapan kişi olarak bilinen Germanos tarafından kurulan ve “Kayserinin Sholiosu [Okulu]” adıyla anılan okuldan Mora’lı Dionisos isminde bir öğrenci yetişmiştir. Dionisos, daha sonra Rumca bilmeyen Anadolu Ortodoks Türkler (Karamanlılar) için Hıristiyan evliyaların çektiği çileyi anlatan bir kitap neşretmiştir.³⁰ Eğitim kurumlarının metropolitlik ve kiliselerin yanında faaliyete geçebilmesi için atıl durumda bulunan binaların restore edildiği de bu çalışmalar kapsamında dile getirilmektedir. Tüm bu çalışmalar Maarif Vekaleti gibi bir Osmanlı kurumunun desteğinden bağımsız olarak finanse edilmekteydi. Aldığı din eğitimini takiben Patrik İoakim tarafından 1878 yılında Kayseri Metropolitliği görevine münasip görülen İoannis Anastasiadis³¹ örneğinden fark edileceği üzere, okul açabilmek için yardım toplanması gibi hayır amaçlı çalışmalar düzenlenmekteydi. Yardımsever Karamanlılar, okulların açılmasına katkıda buldukları gibi, gerektiği takdirde bu okullarda müdürlük gibi idari fonksiyonları da üzerine almaktaydılar.³²

Bu dönemde eğitimi devamlı kılabilmek için gereksinim duyulan masraflar hakkında bilgi edinmek istenildiğinde, Niğde’deki Astiki Sholi örneğinden hareket edilebilir. Bahse konu okulun masrafı senelik 300 liradır. Bu 300 lira tutarındaki giderlerin 150’si okul ve kiliseye mensup çeşitli gayrimenkullerden sağlanırken, diğer 150 lirası ise kilise tahsisatından ayrılmaktadır.³³ Benzer şekilde kiliseye bağlı satış tezgâhlarının İstanbul’da kurulması nihayetinde elde

²⁷ A.e., s. 139-140.

²⁸ A.e., s. 143.

²⁹ A.e., s. 58.

³⁰ Phonetica-Eckman, a.g.e., s. 170.

³¹ İoannidis, a.g.e., s. 1.

³² A.e., s. 111.

³³ A.e., s. 79.

edilen gelirler de kiliseye aktarılmaktaydı. Kilise adına gayrimenkul alım-satımı ve ticaret yapılmasını olanaklı kılan tüm malzemeler ise kilise vakfı bünyesinde himaye edilmekteydi.

Kitapta ayrı başlıklar halinde anlatılan Konya, Karaman, Aksaray, Niğde gibi kentler ile; Zincirede, İncesu, Gelveri, Kapadokya ve Talas gibi beldelerden mürekkep Kayseri havalisi yerleşik nüfus bakımından çeşitlilik göstermektedir. Genel ifadeyle Karaman Türklerinin yaşam alanı olarak tarif edebileceğimiz bu yörelerde, Müslüman, Ortodoks, Protestan ve az sayıda Katolik Hıristiyan da bulunmaktaydı. Ortodoks nüfusu oluşturan kesim Karaman Türkleriye, Protestan Hıristiyan grubunu ise Ermeniler teşkil etmekteydi. Eserin ilerleyen pasajlarında yansıtılan bilgilerden, hemen her köyde bu üç kesimin birlikte yaşadığını anlamaktayız. Öte yandan, pek çok yerleşim yerinde Müslümanlar nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Örneğin, Ürgüp’te ikamet eden 15 bin kadar nüfusun 10 bini Müslüman’dır. Protestan Ermenilerin azınlıkta kaldığı bu bölgede 4 binin üzerinde Ortodoks Anadolu, diğeri bir ifadeyle Karamanlı Türk yaşamaktaydı.³⁴ 1896 yılı verilerine göre, günümüz Kayseri ilinin Melikgazi ilçesine bağlı Tavlus köyünde 600 hane bulunurken, bu hane sayısının 450 kadarını Müslümanlar, diğeri 150’sini de Ortodokslar teşkil etmekteydi. Bu bölgelere dair eldeki nüfus verileri üzerinden çıkarımda bulunulduğunda, baskın yerel dilin Türkçe olduğu savını dile getirmek mümkündür. Kitapta bu sava destek olabilecek mahiyette bir yerleşim yeri olarak Niğde ilinin lisanı Türkçe olarak verilmektedir. Bu bilgilere ilaveten geniş bir etnik çeşitliliğe ev sahipliği yapan Kapadokya bölgesinde Süryanice ve Aramayka (Aramice) dillerinin konuşulduğunu da görmekteyiz.³⁵ Bir başka nüfus verisi olarak Niğde ili ve yakın bölgelerinde 25-30 dolayında kariye (köy) olduğu bilgisi verildikten sonra, toplam 17 bin nüfusun ikamet ettiği ifade edilmektedir. Çoğunluğu Müslüman olmakla birlikte, 4-5 bin kadar Hıristiyan bu dönemde Niğde bölgesinde yaşamaktaydı.³⁶ Bu yerleşim yerinin 250 hanesi Ortodoks aileye mensupken, 150 kadar da Ermeni ve Protestan hanesi bulunmaktadır.³⁷

³⁴ A.e., s. 76-77.

³⁵ A.e., s. 1.

³⁶ A.e., s. 107.

³⁷ A.e., s. 105.

Osmanlı coğrafyasının arz ettiği multikültürel yapının gereği olarak Anadolu'da pek çok etnik grup aynı yaşam alanını paylaşmaktaydı. Bu etnik unsurlar içerisinde Müslüman olmayan tebaa olarak da adlandırılan Gayr-i Müslimler sosyal konumları itibariyle daha güçlü bir sınıfa temsil etmekteydiler. Bilhassa Karaman Türkleri, yapılan meslekler itibariyle birçok zengin aileyi bünyesinde barındırmaktaydı. Eserden, Talas'ta yaşayan Karamanlıların mesleklerini ifa edebilmek için Kayseri'ye uzak sayılabilecek bir mesafede konuşlanan Adana ve Kastamonu gibi şehirlere gittikleri belirtilmektedir. Vezir Kara Mustafa Paşa tarafından 1667 yılında imar faaliyetleri başlatılan İncesu kasabasından da çalışmak için yakın bölgelere akış söz konusu olduğunu söyleyebiliriz.³⁸ Diğer taraftan, sadece tüccarlık gibi mesleklerle ilgilenmeyen Karaman Türkleri, el becerisine yönelik mesleklerde de kendilerini göstermektedirler. Sözelimi, Karamanlıların ikamet ettiği yerleşim yerlerinden birisi olan Ürgüp'te Karamanlı kadınlar dokuma tezgâhlarında çalışmaktaydı.³⁹ Aynı şekilde Kayseri'ye 6 saat mesafede konuşlanan Niğde iline bağlı Bor nahiyesinde de halka istihdam sağlamak için kurulmuş dokuma ve halı tezgâhları bulunmaktaydı. Karamanlılar, eğitime verdikleri büyük önem sayesinde hemen her meslek sahasında istihdam edilebilecek nesiller yaratmışlardır.

Kitapta, Karaman Türkleri denince ilk akla gelen yerleşim yeri olan Kapadokya bölgesi hakkında geniş bir bilgilendirme yapılmaktadır. Bölgenin adı olan "Kapadokya" sözcüğünün ortaya çıkış sürecinin yanı sıra, tarih boyunca bu alanda yaşanan savaşlar, Asur ve Acem İmparatorluklarının bölge üzerinde hâkim güç olabilmek için yaşadığı çekişmeler 19. yüzyılın sonuna değin kronolojik bir çizelgede sunulmaktadır. Mücadeleler sonrasında Makedon İmparator Büyük İskender'in bölgede etkinliğini arttırmasına bağlı olarak Kapadokya'da değişimler meydana gelmiş ve yaşanan dönüşümler Karaman halkının günlük uğraş alanlarını da etkilemiştir. Ayrıca, kadim devirlerinden beri Kapadokya halkının uğraştığı sanat alanları olan heykeltıraşlık, mimarlık ve resim gibi ilgi sahaları, her dönemde olduğu gibi, 1800'lü yılların sonunda da icra edilmekteydi.⁴⁰

³⁸ A.e., s. 74.

³⁹ A.e., s. 76-77.

⁴⁰ A.e., s. 2-3.

Yerleşim yerlerini tasvir etme noktasında yazarın başvurduğu manzara anlatımlarında, kilise ve manastır yakınlarındaki bölgelerin havasının temiz olduğu bilgisi geçilmektedir. Yöre halkının barınabilmesini sağlayan yerleşim yerleri yakınlarında mutlak surette bir de ibadethane bulunmaktaydı. Bu yapıların inşasında kayadan kesme ve oyma olarak da nitelendirilebilecek inşa tekniklerine başvurulmaktaydı.⁴¹ Benzer şekilde Niğde’de Asar-ı Atika (eski yapılar) olarak nitelendirilebilecek taştan oyma ve tuğladan örme 3 katlı bir bedesten yer almaktadır.⁴² Nevşehir’de devri için yeni sayılabilecek bir de hamam inşa edildiği bilgisine çalışmanın 89. sayfasında rastlamaktayız. Aynı dönemde, Ürgüp’e 1 saat mesafedeki Göreme deresinden ismini alan ve günümüz Türkiye’sinin önemli bir cazibe merkezi olan Göreme de seyyahlar için ayrılmış misafir odaları bulundurmaktaydı.⁴³

Karaman Türkleri arasında eğitilmiş nüfusun icra edebileceği meslekler olan hâkimlik, devlet adamlığı ve gazetecilik gibi sahalarda çalışan kişilere de rastlamak mümkündür. Bu kesime, gazetecilik mesleğini yürüten isimlerden birisi olarak kitapta hakkında malumat verilen Nikolaki Efendi Sullidis adlı gazeteci örnek gösterilebilir. Sullidis, uzun yıllar “Anatoli Gazetesi”ni çıkarmıştır. Bu gazetede, dönemi için başarılı sayılabilecek düzeyde çeşitli romanlar tefrika olarak basılmıştır.⁴⁴ Aynı şekilde tüccarlık ve sarraflık gibi çalışma sahalarında görev alan Karamanlı Türkler, eğitime ödenek ayırma noktasında büyük özveri sergilemişlerdir. Fertek bölgesinden İstanbul’a yerleşerek meyhanecilik sektörüne girmiş ve hızlıca yükselerek zenginleşmesini takiben kazancıyla eğitim alanına yatırım yapmış aileler mevcuttur.⁴⁵ Tüccarlık öğrenmek için eğitim aldıktan sonra yerel idarelerde yöneticiliklerde bulunan İstanbullu zengin bir tüccar olan Simonaki Sinioğlu bu dönemde muhtaçlara yönelik yardımlarıyla bilinen bir kişidir. Yetimleri himaye etmek ve zeki öğrencilere burs vermek yaptığı yardımlar arasındadır.⁴⁶ Simonaki Efendi gibi Georgios Kurtoğlu da Karamanlılar içerisinde zengin mesleklerden birisi olarak addedilen sarraflık mesleğini ifa eden kişiler arasındadır.

⁴¹ A.e., s. 78-79.

⁴² A.e., s. 105.

⁴³ A.e., s. 81.

⁴⁴ A.e., s. 144.

⁴⁵ A.e., s. 118.

⁴⁶ A.e., s. 51-52.

Kitabın 153. sayfasından itibaren çeşitli görevlerde bulunmak üzere İstanbul'a yerleşen tanınmış Karaman Türkü ailelerinin geniş bir listesi verilmiştir. Bu listede, Karamanlıların yoğun olarak yaşadıkları Nevşehir, Kayseri, Ürgüp, İncesu ve Gelveri gibi yerleşim yerlerinden mesleklerini yapabilmek için İstanbul'a göç eden kişiler bulunmaktadır. Sosyal yapı içerisinde vurgulanması gereken bir başka detay da, kilisenin sosyal devlet anlayışı güden çalışmaları kapsamında öksüz kalmış Karamanlı çocukların barınabilmesi için öksüzhanelerin kurulmuş olmasıdır. Tüm eser boyunca eğitim sahasının herhangi bir aşamasında katkıda bulunmuş isimlerden pozitif bir dille bahsedilerek, diğer Karamanlıların da bu alanlarda inisiyatif almaları sağlanmaya çalışılmıştır.

Dini yapı anlamında Kayseri bölgesinin genelinde İslam dini yoğun olarak görülmekle birlikte, bu alanda yaşayan Karaman Türkleri gibi Müslüman olmayan topluluklar da vardır. Ortodoks Hıristiyanların ibadet sürecini şekillendiren ve çalışmamıza esin kaynağı olan kitaba ismini veren Kayseri metropolitleri, Hıristiyanlık dininin Ortodoksluk mezhebine mensup Karaman Türklerinin tabii olduğu en yüksek yerel makam idi. Dini statüsü nedeniyle ruhani hiyerarşide kendisine yer bulan kilise görevlilerinin eğitim alanındaki çalışmaları göz önünde bulundurulduğunda, eğitim ve dinin eşgüdümlü yürütülen kavramlar olarak göze çarptığını söylemeliyiz. Bu sayede kilise, hem Karaman Türkü çocukları Hellen kültürü ekseninde biçimlendirme olanağı bulmakta, hem de görevlendirmekle yükümlü olduğu ruhanileri yetiştirme şansına sahip olmaktaydı. Örneğin, Karaman bölgesinde tanınan bir dini yapı olan Timios Prodromos Manastırı, ibadete yönelik bir kimliğe sahip olmasının yanı sıra, Anadolu'nun ücra köşelerinde görev yapmak üzere ruhaniler yetiştirmekteydi. 1728 tarihinde inşasına başlanan bu manastır, eserde adı zikredilen tüm kiliseler arasında resmi tarihi verilen en eski yapıdır. Kiliselerin kaç yılında yapıldığı hakkında bilgi edinebilmek için yapının ön kısmına asılan levhalardan yararlandığı bilgisi de kitapta bahsedilen diğer nüanslardan birisidir. Ulaşımın son derece ilkel yollarla aksamalı olarak sağlandığı bu dönemde, söz konusu din adamları Kudüs, Kilikya ve Teselya gibi imparatorluğun sınır bölgelerinde görevlendirilmekteydiler.

Bu yolculukların ne ölçüde zor olduğunu gözler önüne serilebil-
mek için yeni tayin olduğu görevine başlamak üzere İstanbul’dan
Anadolu’ya geçen Hıristos isimli bir din görevlisinin, kilisenin ihti-
yaç duyabileceği çeşitli alet ve edevatı yolculuk esnasında karşılaştığı
hırsızlara kaptırıldığına dair bir anlatıya yer verilmiştir.

Kilise, görevlendirdiği din adamları üzerinde tam yetki sahibidir.
Çevresinde müsrif bir kişi olarak bilinen Meletios adında bir papazın
görevini ihmal ettiği iddiasıyla geri çağırılması bu otoritenin kulla-
nım genişliğine bir örnektir. Bu din adamları arasında, daha sonra
İstanbul ve Ereğli Patrikliği gibi yüksek dereceye çıkmış olanları
da mevcuttur. Eserde Patrikhane sözcüğü yerine sıklıkla Megali Ek-
lisiya (Büyük Kilise) tamlaması kullanılmaktadır. Kayseri’ye bağlı
Erkilet köyünde, Hıristiyanlığı Roma İmparatorluğunun resmi inan-
cı haline getiren Kral Konstantin’in annesi Azize Helena tarafından
gördüğü rüyadan ilhamla yaptırıldığına inanılan, kuruluş hikayesine
kutsal bir motif atfedilen eski bir kilise de mevcuttur.

Eserin adında da vurgusu yapılan Metropolitik sözcüğü, Yunan
Ortodoks Kilisesi’nin Hıristiyanlığa ilişkin ruhani görevleri yerine
getirmek için göndermiş olduğu başpsikopos düzeyindeki görevli-
nin makamıdır. Hizmet verdiği bölgede önemli bir dini otorite figürü
olan metropolitler, Patriklik seçiminde oy kullanma hakkına da sa-
hiptirler.⁴⁷ Kayseri’de hizmet vermiş Metropolitlerin listesi, eserin
17. sayfasından itibaren görev aldıkları aralığa göre aktarılmaktadır.
Bu listede, Kayseri bölgesinin ilk metropoliti olarak bahsi geçen kişi
aynı zamanda Hıristiyan inancına göre Hazreti İsa’nın çarmıha ge-
rildiği sırada olay mahallinde bulunan ve Hazreti İsa’nın ölümü üye-
rine iman eden Logginos’tur. Kayseri’nin ilk metropoliti Logginos,
daha sonra Roma İmparatoru Tiberius tarafından kafası kesilerek
öldürülmüştür.⁴⁸ Milattan sonra 33’te metropolit olan Logginos’tan,
1878’de Kayseri bölgesinin metropoliti konumunda bulunan İoannis
Anastasiadis’e kadar görev almış başpsikoposlar sıralanmaktadır.
Birçoğu hakkında geniş malumat edinilemeyen bu metropolitlerin
arasında dini misyonuna paralel olarak çeşitli bayındırlık hizmetle-
rinde görev almış din adamları mevcuttur.

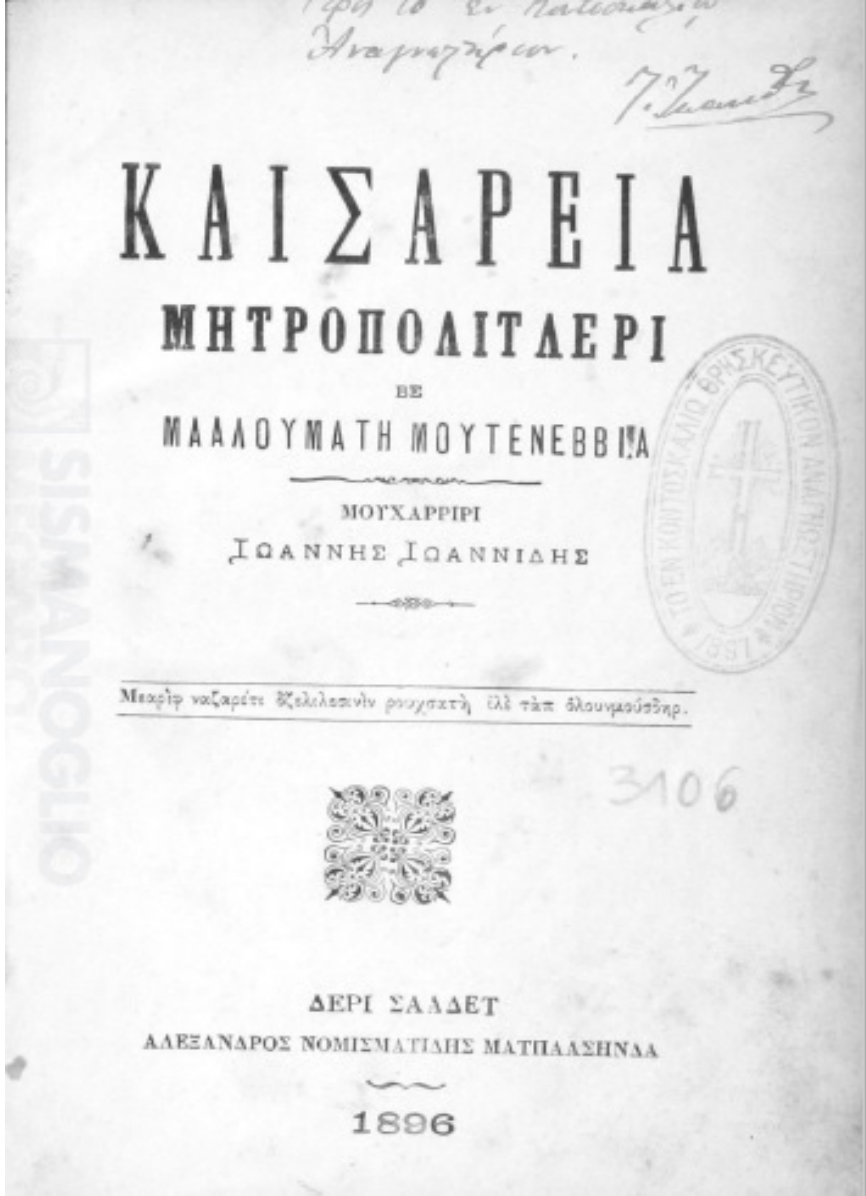
⁴⁷ Mehmet Şimşek, “Süryani Kadim Ortodoks Kilisesi Patrikhane Nizamnamesi”, **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, Sayı: 6, Eylül 2005, s. 371.

⁴⁸ İoannidis, **a.g.e.**, s. 17.

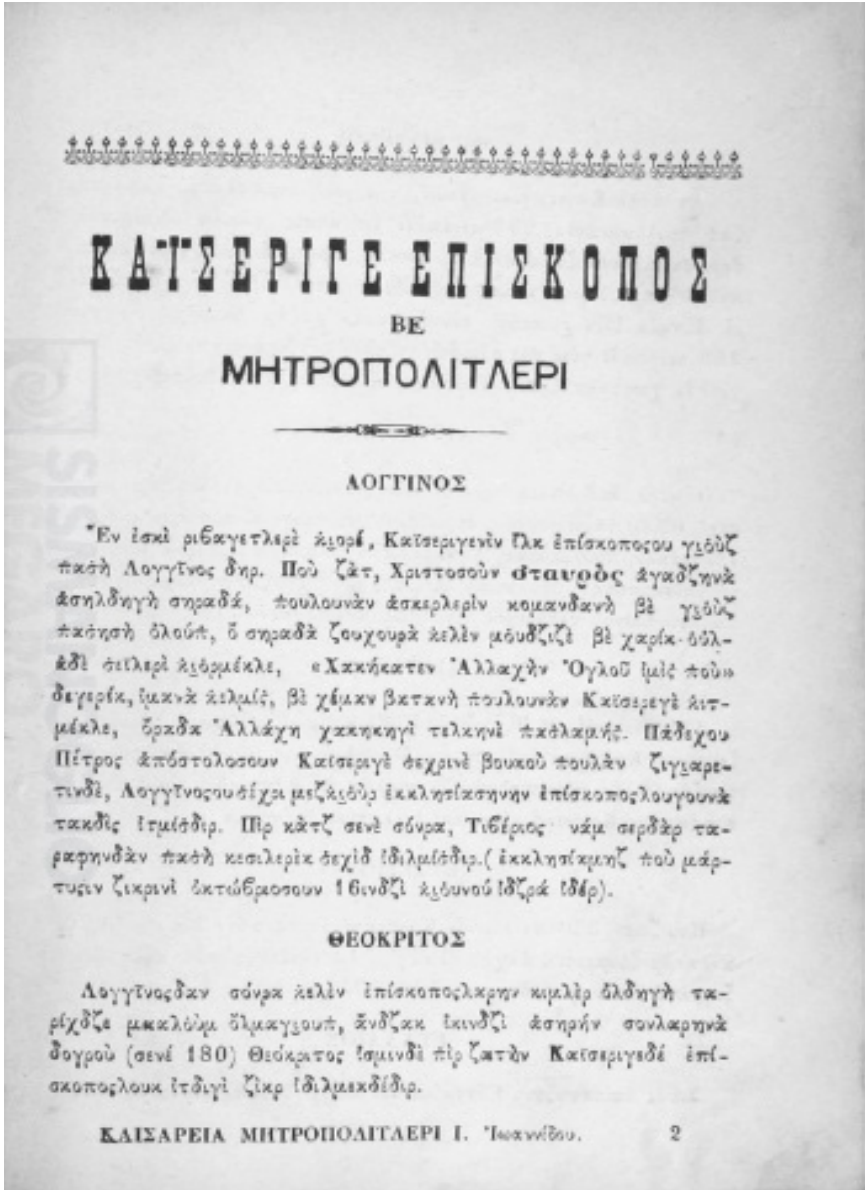
EKLER

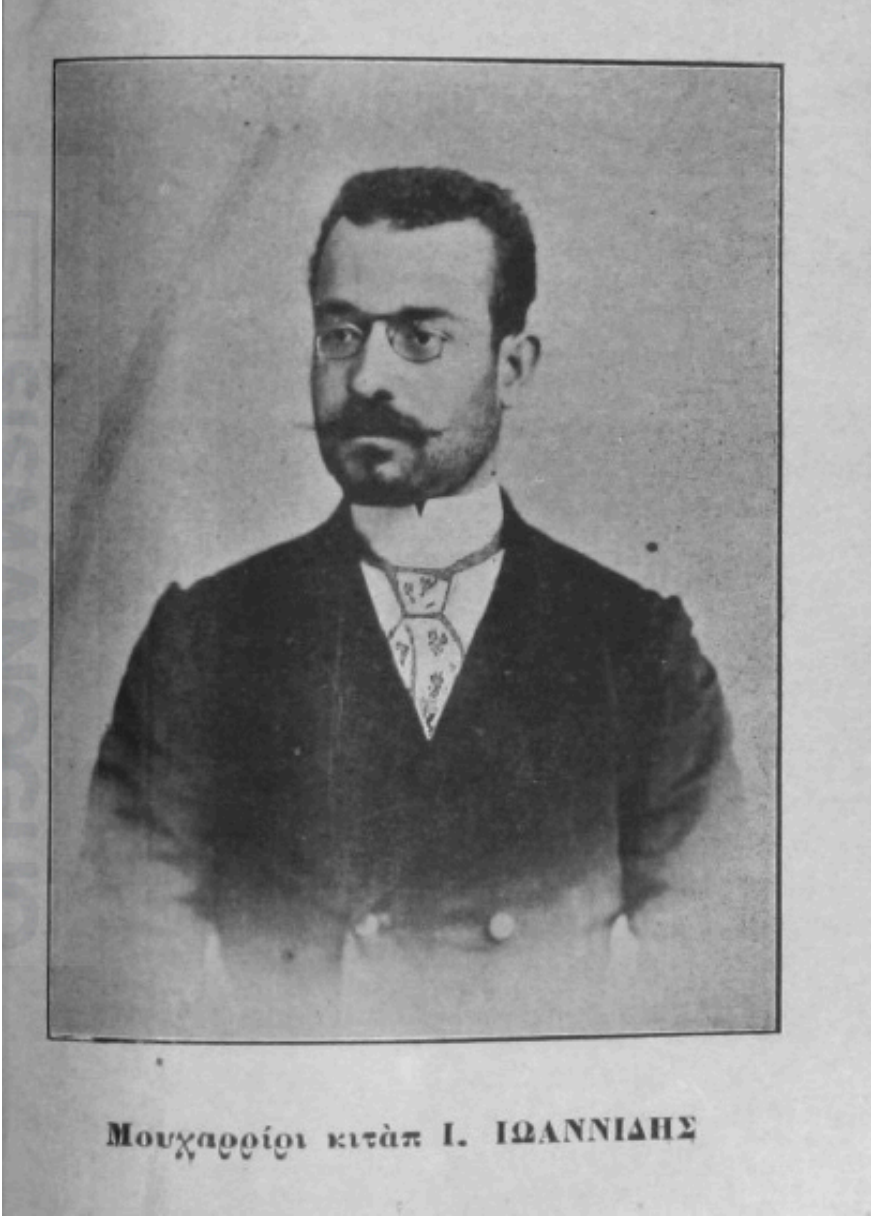
Ek 1: 1896 Yılında Basılan “Kayseri Metropolitleri ve Malumat-ı Mütenevvia” Adlı Kitabın Kapağı

Ek 2: “Kayseri Metropolitleri ve Malumat-ı Mütenevvia” İsimli Kitabın Tanıtım Sayfası

Ek 3: Çalışmaya Adını Veren Kayseri’de Görev Yapmış
Metropolitlere İlişkin Bilgiler Sunulan Sayfalardan Bir Tanesi

Ek 4: Kitabın Yazarı İoannis İoannidis'in Resmi